

Raphaelův obraz platónské akademie v Athénách dobře zobrazuje atmosféru antiky, kdy se lidé bavili nejruznějšími filozofickými, společenskými či politickými diskuzemi

Fotografie a ilustrace: Shutterstock, Wikipedia, www.romereborn.virginia.edu, www.toga16.com

Divadlo jménem Řím

Dá se předpokládat, že jen málokdo ještě nikdy neslyšel o kultuře a civilizaci antického Říma. Ohromné impérium, které se stalo největší vojenskou a hospodářskou velmocí své doby, představuje dodnes lákavý cíl mnoha spisovatelů – od žánru červené knihovny až po vojenské odborníky

Pojetí Říma v chápání dnešního člověka je však poněkud zkrleslé. Přes dávkou času, které nás od největšího rozkvětu této středomožské supervelmoci dnes dělí, pronikly obvykle jen legendární, často opakované příběhy a slavné válečné události. Ty jsou následně doplňovány klevetami o zvrhlých císařích nebo povstáních ve vzdálených provinciích, o kterých měli i samotní Římané (rozuměj obyvatelé Říma) jen mlhavou představu. Takové informace nám však mohou poskytnout správné povědomí o životě běžného Římana v době před zhruba dvěma tisíciletími.

Je třeba si uvědomit, že jakkoliv se nám tato dávná civilizace zdá být v mnoha ohledech blízká, je nám vzdálená celé dva tisíce let. Například doba Karla IV., o které jsme psali v posledním čísle Živé historie, není ani z poloviny tak časově vzdálená! Římané jsou naší západní „globalizované“ civilizaci na jednu stranu velmi blízcí, neplatí to však obecně a ve všech směrech. I v tomto ohledu můžeme narazit na množství výrazných protikladů. Zatímco milionový Řím byl jako největší město světa překonán až v období novověku a vyrůstaly v něm několikapatrové budovy, některé národy usídlené v rámci říše žily namnoze ještě na úrovni pozdní doby kamenné. Jaká tedy byla skutečná životní realita běžného Římana?

stolících po založení Říma, kdy rolníci museli věnovat téměř všechnen volný čas obdělávání půdy. Pokud tedy mluvíme o rozdělení dnešního programu na zmíněné dvě části, máme na mysli období pozdní republiky a následného císařství, kdy občan obvykle žádnou namáhavou činnost nevyvíjel a přenechával veškerou fyzickou práci otrokům. O ty nebyla vlivem dobovačných válek v Římě nouze a jejich postavení i práva se často rovnala chodícímu zahradnímu nářadí.

Běžní Římané v době pozdní republiky tedy již pracovat nemusí. Jsou-li právě svátky, navštíví významná náboženská místa (chrámy, věštírny, náměstí) nebo se účastní slavnostního průvodu. Další lákavou možností, kterou nabízí velkoměsto, jsou lázně, divadlo nebo amfiteátr. Samozřejmostí je návštěva Fora a známých nebo příbuzných osob. V Římě je důležité nezůstat v izolaci a nepřicházet o podstatné informace. Právě setkávání na veřejných prostranstvích bylo výbornou příležitostí k udržování nezbytného sepětí s gigantickým organismem velkoměsta. Jak tedy vypadal jeden den Římana od ranního probuzení až po večerní ulehnutí?

Řím jako scéna divadla

Bez neustálého styku s veřejností nebyl Říman v podstatě ničím. Svě ambice a svoji svobodu mohl občan uplatnit pouze v rámci povinnosti, poutajících ho k římskému veřejnému životu. Řím byl i podle soudobých autorů věcným divadlem, na jehož prknech se každý snažil zahrát dobře svůj part. Představení začínalo, jakmile se za Římanem zavřely domovní dveře. Skutečné soukromí však dospělý občan nepoznal nikdy, při návštěvách a přijímání klientů musel svou masku zachovávat i ve vlastním domě.

Práce jen pro otroky

V klasickém období byl všední den občanův rozdělen poměrně přesně na „pracovní činnost“ (myšleno plnění občanských povinností – nikoliv klasickou práci), která byla obecně označována jako *negotium*, a volný čas (*otium*). Takový časový rozvrh však neplatil vždy – rozhodně ne v prvních

Dopolední jednání

Římané nemají ve zvyku vstávat za tmy nebo ranního šera, proto jejich den začíná až s východem slunce. Po krátkém opláchnutí si občan oblékne tógu přes tuniku, v níž spí, a sní snídaní (zvanou *ientaculum*). Ta sestává obvykle z kousku chleba namočeného ve víně, několika oliv a suchých plodů a někdy také kousku sýra. Následuje odchod z domova vstříc občanským povinnostem. Římanův vstup na scénu veřejného života měl v sobě něco plánovitě teatrálního, vystupování před „obecenstvem“ v ulicích Říma opravdu vyžadovalo sehrávat co nejlépe jakousi nekončící roli. Není třeba připomínat, že dlouhodobě špatně sehrávaná „komedie“ se mohla náhle změnit v „tragédii“ s nedozírnými následky pro jejího autora i celou jeho rodinu.

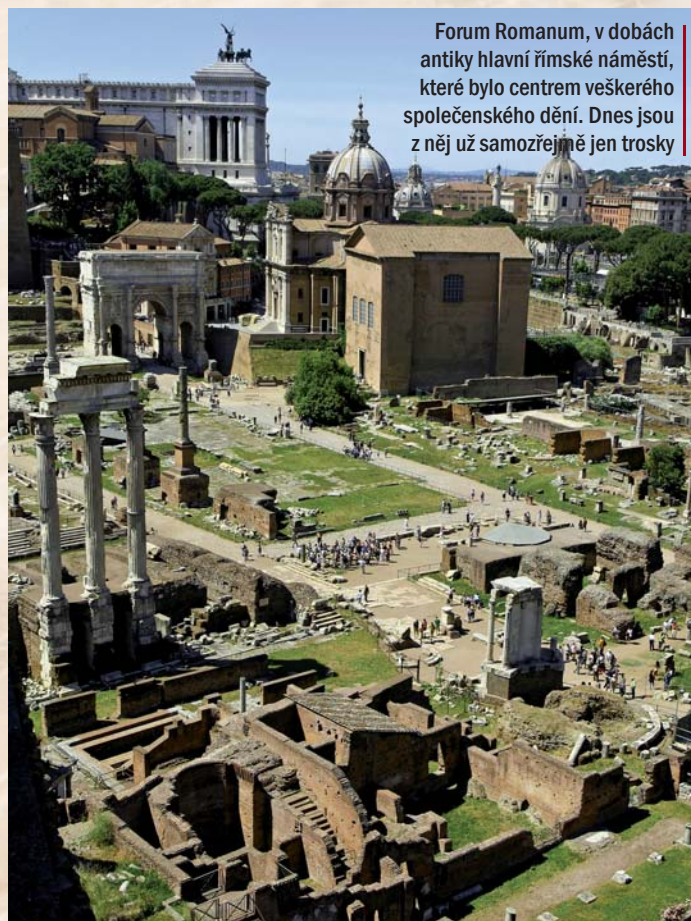
Pokud jde o chudého občana, předpokládá se jeho ranní návštěva u patrona (dobrodince, který za příslib úsluh a např. také stálého volebního hlasu svého klienta hmotně podporuje). Jedná-li se naopak o bohatého občana, plní své povinnosti patrona: usadí se v atriu a přijímá své klienty. Tato úvodní denní činnost, kterou Římané nazývali *salutatio*, zabrala asi dvě hodiny. Návštěvy pak pokračují i nadále, od třetí hodiny však již mimo domov. Patron se tehdy v doprovodu svých klientů odebere na Forum (náměstí). Počet doprovázejících klientů je přitom přímo úměrný jeho bohatství a společenskému významu. Na Foru

značného počtu *lupanárií*, tedy jakési obdoby dnešních nevěstinců. V pozdějších obdobích dne je zvykem navštívit lázeňský a odpočinkový komplex (*thermae*), kde si Římané také dopřávají různá smyslná potěšení, spojená s péčí o tělo. Nejbohatší vrstva společnosti může využívat dokonce vlastní soukromé lázně, spojené přímo s jejich residencemi.

Večerní hostiny

Bohatí si také mohou dopřát opulentní večeři v kruhu svých přátel v trikliniu (jídelně). Kolem 9. až 10. hodiny římského času (odpovídající naší 15. až 16. hodině dopolední) přichází čas hlavního jídla dne. Jediným velkým hodováním je již zmíněná *cena* (večeře), která obvykle trvá velmi dlouho – často se protáhne až do pozdního večera (často popisované sexuální orgie si však při ní dopřávají pouze někteří výstřední císaři a boháči). Zatímco v období před punskými válkami se obyvatelé Říma musejí spokojit s pouhou obilnou kaší, po dobytí ohromných území již není nouze o exotické kuchaře a nové kulinařské praktiky, které se koncentrují v „nové světové metropoli“. Jsou sepsány první kuchařky a boháči si vydrží vlastní kuchaře, cukráře i pekaře. Z oblíbených nápojů si Římané vybírají především aromatizované víno, později také pivo a medovíno.

Účastníci večeře leží při hostině na lehátkách opření o levý loket a nechávají se

Forum Romanum, v dobách antiky hlavní římské náměstí, které bylo centrem veškerého společenského dění. Dnes jsou z něj už samozřejmě jen trosky

Římský občan nepracuje. Na práci je tu otrok, který má práva jako chodící zahradní nářadí

se mezitím shromáždí zástupy významných občanů města. Vyskytují se zde úředníci, rétoři, právníci i obchodníci. Tyto profese doplňují bohatí patricijové a cizinci (především Řekové a Orientálci), kteří zde často vedou důležitá obchodní jednání. Čas mohou také trávit v jedné z mnoha hospůdek (*popinae*).

Odpolední zábava

Úderem římské sedmé hodiny – neboli v poledne – přechází život obyvatel do své druhé denní fáze. Ta již probíhá ve znamení zábavy a volného času. Poledne bylo až do 3. století př. n. l. dobou pro nejvýdatnější jídlo dne, tedy oběd. Večeře (*vesperna*) měla nejprve podobu pouhého lehkého pokrmu. Zhruba od 2. století př. n. l. však večerní chod nahradil pozdní oběd (*cena*), který se přesunul do doby o dvě až tři hodiny později. Místo dřívějšího oběda tedy čeká Římany pouhá přesnídávka (*prandium*). Ta nabízí mírně lepší výběr, než snídaně (ryby, ovoce a zelenina). Po tomto jídelním intermezzu obvykle následuje nezbytná siesta.

Odpolední a večerní hodiny slouží k procházkám po kolonádách, konverzaci a navazování známostí. Je to doba první zvýšené aktivity různých kejklřů, tanečnic, věštkyň ale také nabízejících se prostitutek. Římané, kteří vesměs vyznávají smyslnost, na tom obvykle nespátují nic pobuřujícího nebo nevhodného. O tom ostatně svědčí i obliba

obsluhovat otroky. Podává se několik hlavních chodů a k rozptýlení hodujících obvykle pán domu pozval také tanečnický, básnický či hudební. Hodující rádi setrvávají delší dobu v družné konverzaci, aby u stolu nebo během krátké procházky mohli ocenit večerní západ slunce. Ten také obvykle představuje nepsaný povel k ulehnutí pro všechny „slušné“ občany. Je tak možné konstatovat, že Říman se sluncem vstává i uléhá. Po setmění zůstávají aktivní pouze vybraní vojáci ve službě (v samotném Římě příslušníci pretoriánské gardy), někteří obchodníci, pijáci, flamendři a příležitostní lapkové nebo žebrači. Ti mají neustále možnost utápnout se v ředěném i neředěném víně v jedné z nočních krčem za svitu čadících lamp nebo pochodní. Je samozřejmé, že některé městské čtvrti jsou dlouhodobě nechvalně proslulé svou vysokou úrovní kriminality (např. Subura). Pokud jsou urození občané nuceni cestovat po městě v noční době, jsou vždy obklopeni ozbrojenou stráží tvořenou jejich otroky nebo klienty.

Dětství a dospívání

Člověku 21. století přijde jistě krutá zvyklost, která byla v období republiky spojena s narozením římského dítěte. To nemělo status plnoprávního člověka, dokud nebylo uznáno svým otcem. *Pater*

familias byl původně všemocnou autoritou v rodině a rozhodoval dokonce o životě a smrti všech jejích členů. Proto bylo dítě společností přijato teprve po oficiálním uznání otcem rodiny. Ten musel obřadným zvednutím potomka z podlahy ukázat, že nepochybuje o svém otcovství a dítě tak přijímá za své. Teprve potom obdržel malý Říman nebo Římanka své jméno, které ho/ji odlišilo od ostatních příslušníků stejného rodu. Pokud šlo o chlapce, bylo o několik dní později podle posvátné formule veřejně oznámeno, že se narodil další občan

????????????????????
 ?????????????????????
 ????????

Literatura:
 Grant, Michael: Dějiny antického Říma, Praha, 1999

Kolektiv: Etruskové a Římané, nakl. Balios, 1999

Robert, Jean-Noël: Řím, nakl. Lidové noviny, Praha 2001

Roberts, John M.: Starověký Řím a antický západ, Balios, Praha 1999

Suetonius Tranquillus, Gaius: Životopisy dvanácti císařů, Svoboda, Praha 1998

Zamarovský, Vojtěch: Dějiny psané Římem, 3. vydání, Český spisovatel, Praha, 1995

Slovníček

Centurie – vojenská jednotka v římském vojsku, v ideálním případě měla 100 mužů (její název je odvozen od latinského centum – sto), obvykle však pouze kolem 60 až 70. Občané Říma byli původně zahrnováni podle příslušnosti k jednotlivým centuriím.

Forum – v klasickém období Říma to bylo velké náměstí, na němž probíhala soudní jednání, shromáždění lidu, trhy apod. V menších městech bylo obvykle pouze jedno ústřední forum. V samotném Římě bylo naopak více fór, nejznámější je však Forum romanum.

Kvestor – (pův. quaestor) v antickém Římě plnil funkci správce státní pokladny, tedy jakéhosi finančního úředníka. Počet kvestorů se s rozmachem říše postupně zvětšoval, správci provincií měli také své osobní kvestory. Od roku 81 př. n. l. byl jejich počet ustálen na 20.

Pater familias – vlastně „otec rodiny“, původně označení vlastníka moci (potestas), kterou rozhodoval o životě a smrti manželky i svých dětí. Toto kruté právo však bylo postupně omezováno.

Tóga – vlněné svrchní roucho, nošené občany Říma i jeho provincií. Roucho bylo eliptického střihu, měřilo na délku 3 až 5 metrů a obtáčelo se kolem těla přes levé rameno a kolem pravého boku. Podle barevných pruhů a zdobení vyjadřoval majitel svůj původ a dosaženou úřední nebo vojenskou hodnost.

Via Appia – Appiova cesta, někdy též Appiova silnice; nejlépe dochovaná antická cesta, vybudovaná za censora Appia Claudia Caeka v roce 312 př. n. l. Spojovala Řím s městy v jižní Itálii (např. Capua, Brundisium, Tarentum). Byla dlážděná a opatřena pravidelnými milníky. Po obou jejích stranách byly původně umístěny hrobky bohatých římských rodů.

Forum Romanum ve virtuálním projektu Rome Reborn (viz minulá čísla Živé historie, str. 76) se jeví zhruba v té podobě, jak vypadalo před dvěma tisíci lety

a že „město vzrostlo o jednoho syna“ – do budoucna tedy o dalšího vojáka, který měl povinnost své město bránit. Výrazný společenský vzestup tak byl až na vzácné výjimky umožněn prakticky jen mužům.

Když chlapec dospěl (po dovršení 14., později 17. roku), byl zapsán při sčítání (census) na seznam občanů. Poté byl přidělen do příslušné centurie (viz slovníček), v jejíž rámci musel nadále vykonávat své občanské povinnosti. Předem byla dána jeho příslušnost k některé sociální skupině a stavu (například jezdeckému nebo senátorskému). Mohl být také příslušníkem některých sdružení a kolegií, především náboženských. Platilo přitom stejnou měrou v období republiky i císařství, že jedinec byl jako občan přijímán pouze v rámci uznání ostatními členy společnosti.

Následující období života mladíků bylo často vyplněno snahou blýsknout se a zaujmout veřejnost nebo bohatou nobilitu (urozené občany). Každý doufal v možnost, že uspěje například u veřejného soudního procesu, pronese skvělou obhajovací či naopak obžalovací řeč nebo provede nějaký pamětihodný čin, hodný následování. Takové vzácné události mohly pomoci jedincům ve vzestupu do vyšší společenské třídy prakticky „přes noc“. Stejně rychlý a nebezpečný však mohl být také následný pád. Řím rozhodně nebyl bezpečným městem, zvláště ne pro ambiciózní jedince, kteří našli odvahu vymanit se z jednotvárné masy obyvatel a začali příliš „vyčnívat“.

Kariéra vojáka

Cesta ke společenskému vzestupu mohla být významně urychlena vojenskou kariérou. Služba ve zbraní byla v Římě vždy považována za jednu ze základních povinností a ctinost občana. Tzv. serviovskou reformou byla možnost zastávání vysokých úřadů (od kvestora výš) podmiňována nejméně 10 lety služby ve zbraní. Vojenská povinnost se týkala všech bojeschopných mužů ve věku od 17 až do pokročilého věku 60 let. Teprve v 60 letech byl Říman úředně osvobozen od všech občanských i vojenských povinností. Každý jedinec byl však po celý život vnímán jako součást určité skupiny (rodiny, města, centurie, společenské třídy apod.). Přestože věková hranice pro plnění některých úřadů a funkcí byla pevně daná, známe mnohé příklady schopných mladých lidí, kteří dosáhli křivených úřadů a poct dlouho před dosažením požadovaného věku (např. vojevůdci Scipio a Pompeius, nebo císař Octavianus).

Rituály zrození i smrti

Významnými obřady v souvislosti se změnou životních etap obyvatel Říma byly přechodové rituály, odehrávající se v soukromém rodinném kruhu. Po již zmíněném rituálu **přijetí otcem** (který zahrnuje také slavnostní očistění v 9. dnu po narození, zapsání dítěte do městského registru a děkonné obětování bohům) představoval další významný obřad **přechod k dospělosti**. V den svých 17. narozenin směl chlapec poprvé obléknout mužskou tógu (viz slovníček) – předtím nosil chlapeckou tógu pretextu, jejíž součástí byl ochranný purpurový pruh. Z chlapce (*puer*) se tak stal dospělý (*adolescens*). Mladík pak zasvětil svůj dětský amulet a tógu domácím bůžkům a v doprovodu rodiny se nechal zapsat do registru. Stal se tak zároveň voličem a plnoprávným občanem.

Významným obřadem byl samozřejmě také **sňatek**, který směly uzavřít pouze osoby předepsaného věku (u dívek pouhých 12 let, u chlapců 14 let) a společenského postavení (vyloučení byli otroci a svobodní cizinci). V případě sňatku nedospělých dětí (tj. do 17 let) šlo vždy o dohodu mezi rodinami, jakékoliv city a osobní rozhodnutí aktérů sňatku respektováno nebylo. Instituce manželství se dále rozlišovala na dva typy. První (*cum manu*) znamenal úplné podřízení manželky svému muži, druhé (*sine manu*) zachovávalo manželce jistou právní svobodu. Druhý typ manželství se stával běžnější až v době silící emancipace římských žen v pozdějších obdobích.

Posledním rodinným obřadem v životě jednotlivce byl pochopitelně **pohřeb**. Původní

oblíbeným oděvem starověkého Říma byla tóga (viz slovníček)

rituál vyžadoval zachycení posledního dechu umírajícího polibkem. Následovalo shromáždění příbuzných a hlasitě vyvolávání jména zemřelého. Úmrtí bylo oznámeno ve Venušině chrámu a omyté a navoněné tělo bylo oděno do tógy. Následně jej truchlící příbuzní vystavili v atriu po dobu tří až sedmi dní. V den pohřbu pak bylo tělo nesené v pestrém průvodu s hořícími pochodněmi, v případě významné osobnosti byl také pronášen smuteční projev na Foru.

Poslední službou pro Římana jakéhokoliv postavení bylo jeho pohřbení se všemi náležitými poctami. Římským zvykem byl pohřeb žehem na hranici, k běžné praxi však patřilo také pohřbívání těla do hrobek, lemujících významné cesty vedoucí z města (například podél proslulé cesty *Via Appia*). Obřad uzavřela smuteční hostina a následující krátké období rituálního očišťování domu. Poměrně striktní předpisy tak provázely celý Římanův život, od jeho narození až do smrti. ■

Mgr. Vladimír Socha specializuje se na dějiny pravěku a starověku

za císaře Hadriána a na stavbu kupole byl poprvé v dějinách použit beton. Do 15. století byl největší kupolí na světě. Obraz zobrazuje jeho podobu v 18. století zachycenou malířem Giovanni Paolom Paninim

Římský Pantheon byl původně vybudován jako chrám všech římských bohů, později byl samozřejmě přeměněn na katolický kostel zasvěcený Panně Marii. Původně byl postaven roku asi 27 př. n. l. Marcusem Agrippou, blízkým spolupracovníkem a zetěm císaře Octaviana Augusta. Přestavěn byl roku 123

Moc v rukou císaře

Výraznou změnou ve společenském životě Římanů však byl nástup principátu, tedy raného císařství, za prvního císaře Augusta (vládl zhruba 31 př. n. l. – 14 n. l.). Ten přímo vycházel z potřeby nastolit klid po předchozích krvavých střetech občanských válek, ve kterých po Caesarově smrti definitivně zanikly poslední republikánské ideje. Během této tiché „kulturní revoluce“ byl občan do značné míry obrán o svá práva – z někdejšího aktivního herce se stal pouhým pasivním divákem. Veškerá politická moc byla nadále

koncentrována pouze v rukou panovníka a jeho dvora (senát stále existoval, byl však pouhým stínem dřívější zákonodárné instituce). Armáda byla již delší dobu profesionálním útvarem, který do života občanů v době míru již prakticky nezasahoval. Možnosti společenského vzestupu byly nyní výrazně omezeny, ne však zcela pohřbeny. Zrodil se individualismus, podporovaný také orientálními vlivy a novými náboženskými kultury. Císařský Řím byl již zcela jiným městem, než v době Scipiona nebo Caesara.

Starodávný odkaz Peršanů

Termín Perská říše je označením především pro dvě mocné starověké říše, které ovládaly původní území íránské plošiny a značnou část Západní a Střední Asie i s částí Kavkazu. Hlavním politickým centrem bylo území dnešní Íránské islámské republiky a zakladatelským etnikem indoevropský národ Peršanů

Řecký král Leónidas u Thermopyl bojuje proti Peršanům na obraze francouzského malíře Jacques-Louise Davida z roku 1814

Edikt perského krále Kýra II. psaný klínovým písmem

Peršané odvozovali svůj název od oblasti íránské provincie Fárs (vlastním jazykem Pársa, řecky však Persis). Dnes rozlišujeme dvě významná období: **První byla ohromná říše achaimenovská (neboli staroperská, zhruba v období 550–330 př. n. l.), druhá říše sasánovská (novoperská, asi 224–651 n. l.).**

V několik staletí trvajícím mezidobí ovládala tuto rozsáhlou oblast jiná etnika – především Makedonci a Parthové.

Nejstarší dějiny

V letech 1500–1000 př. n. l. pronikly indoevropské kmeny, nazývající se Árjové, přes Kavkaz na íránskou plošinu. Zde se následně ujaly vlády a zemi pojmenovaly Írán, tedy „země Árjů“. Jako jedni z posledních sem přišly kmeny Peršanů a Médů, které jsou zmiňovány v asyrských análech od 9. století př. n. l. Na základě těchto pramenů se předpokládá, že původní perské území leželo západně od Urmíjského jezera v Arménii. V následujících dvou staletích patřily tyto kmeny k občasným poplatníkům tributu Asyřanům a roku 719 asyrský panovník Sargon dokonce obsadil jejich území. Během 8. a 7. století se však perské a médské kmeny vydaly na jihovýchod, obsadily území Elamitů (Parsumaš) a ještě

východněji ležící území, které pojmenovaly Pársa („země Peršanů“).

Královský titul zavedl již Teispes (675–645 př. n. l.), jehož synové Kýros I. (vládl v Anšanu) a Ariaramnés (vládl v Persis) zastávali odlišnou politickou linii. Zatímco Kýros respektoval sílící vliv Médů a stal se dokonce jejich vazalem, Ariaramnés se nepodvolil a byl proto sesazen. Moc nad Persis tak nakonec připadla jeho poslušnějšímu bratrovi. Zhruba v letech 640–600 př. n. l. vedle sebe nicméně existovaly dvě samostatné perské říše.

Založení říše

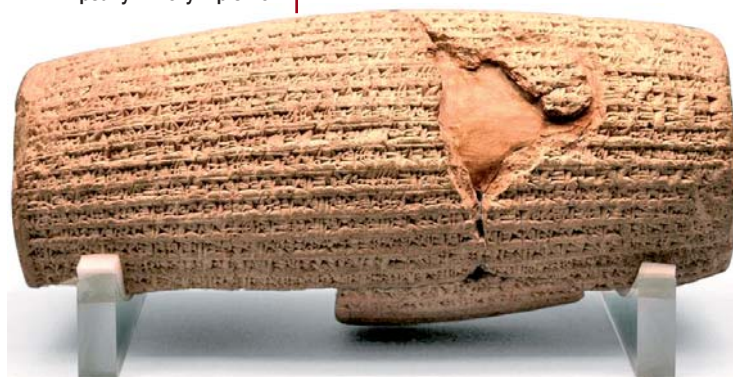
Perská achaimenovská říše byla založena jedním z největších dobyvatelů starověku, Kýrem II. Velikým (vládl 559–530 př. n. l.). Ten si nejprve podmanil Médii a velkou část dnešního Středního Východu, včetně původního území Babylóňanů, Asyřanů, Féniciánů i části egyptské říše a Lýdie. Tyto podmaněné říše existovaly dál, podléhaly však perské správě. Na místě dříve mocných státních útvarů tak vznikl jediný celek, sdružující pestrou směsici mnoha odlišných kultur, tradic, náboženských zvyklostí i etnických skupin. Z tohoto důvodu je někdy Perská říše považována za jakousi první mnohonárodnostní velmoc světových dějin. S rozlohou zhruba 6,5 milionů km² představovala Perská říše za Dáreia I. největší státní útvar celého starověku, který rozlohou překonával i říši Alexandra Velikého nebo mocné Římské impérium.

Achaimenovští panovníci vytvořili první centralizovaný státní útvar Persie. Vzhledem k jeho rozloze nebylo možné spravovat tento multikulturní kolos z jediného ústředního centra. Proto byla říše již od sklonku 6. století př. n. l. účelově rozdělena na samostatné jednotky, spravované místodržícími (tzv. satrapové). Ti si v těchto svých satrapiích vydržovali vlastní dvůr a byli odpovědní pouze „králi králů“ neboli „velkému králi“, tedy samotnému vládcovi říše. Perská ústřední moc však byla v některých ohledech poměrně benevolentní a povolovala držení moci v rukou místních vládnoucích dynastií. Stejně tolerantní pak byla ve vztahu k lokálním tradicím, kulturním zvyklostem i formám vlády.

Mág uzurpátorem

Kýros II. Veliký měl pověst spravedlivého a dobrotivého vládce, který ponechával obyvatelům dobytých říší a měst jejich náboženství a způsob života. Proto byl uctíván a podle nápisu na jednom monumentu „*všichni obyvatelé Babylonu i celá země Sumeru a Akkadu, knížata a správci se před ním sklonili a líbali jeho nohy s radostí nad tím, že přijal královskou vládu*“. Kladný vztah k tomuto panovníkovi zaujímali i Židé, které Kýros vysvobodil z babylonského zajetí, a za příkladného vládce ho považovali dokonce i budoucí nepřítel říše Řekové.

Syn Kýra II. Kambýses II. (vládl 530–522 př. n. l.) nechal po svém nástupu zavraždit staršího bratra Bardiua (Smerolis), aby se sám mohl ujmout vlády. Pokračoval

Města a jazyky Perské říše

Hlavním administrativním centrem Perské říše byla **Persepolis**, založená Dáreiem I., nešlo však o jediné významné město monarchie. Říše měla nejdříve dvě hlavní města – Pasargady, založené Kýrem II. a médskou Ekbatanu (dnešní Hamadán). K dalším významným centřům patřily například Susy

nebo Babylon. Hlavním úředním jazykem se postupně stala **aramejšтина**, nápisy tesané do skalních stěn a budov byly nicméně psány také jinými jazyky – **staroperštinou, elamštinou a akkadštinou**. Elamština však z nápisů mizí kolem poloviny 5. století př. n. l.

v dobovačné politice svého otce obsazením Egypta (525) a výpady do Nubie a Libye. Za jeho nepřítomnosti si usurpoval trůn mág Gaumáta, přívrženec Zarathuštrova učení. Kambýses zemřel na zpáteční cestě v Sýrii a trůn tak musel znovu dobýt až jeho následovník Dáreios I. Veliký (vládl 522–486 př. n. l.). Ten podnikl tažení východním směrem až do údolí řeky Indu a na západ do Thrákie a Makedonie, jejichž závislost si vynutil. Dáreios I. si stanovil cíl dostat pod kontrolu také druhý břeh Černého a Egejského moře.

Řecko-perské války

Jeho plány však zhatily aliance řeckých městských států, které v památných řeckoperských válkách uhájily svoji nezávislost i proti silnějšímu nepříteli. Dáreiovo první tažení do Řecka, jehož cílem bylo ztrestat

invazní kontingent zahrnovat řádově statisíce mužů. Jejich morálka a výcvik se však obecně nemohla rovnat řeckému protivníkovi.

Mírová smlouva byla podepsána až v roce 449 př. n. l., mezitím docházelo k početným povstáním v jiných částech říše (především v Egyptě a Babylonii). Po smrti Xerxa otráasaly Persií spory o trůn, které vedly až k prudkým bojům. Kýros Mladší například bojoval proti svému bratrovi Artaxerxovi II. (vládl 404–358 př. n. l.), což říši výrazně oslabilo. Obnovit její původní velikost se ještě pokusil Artaxerxes III. (vládl 358–338 př. n. l.), který však zahynul v bitvě a jeho syn Arses padl zanedlouho poté za obět dvorským intrikám. Bylo by však mylné domnívat se, že tato říše byla po vysilujících válkách vnitřně rozložena. Její obchodní i diplomatické styky nadále prosperovaly. Až do vzniku makedonské

zoldnéře. Ti prošli bez většího odporu až do samotného srdce Perské říše a zpět. Jejich pevně sevěná formace (falanga) byla pro perského protivníka téměř neprorazitelná. Makedonský král Filip II. pak zamýšlel využít dalšího oslabení Peršanů po smrti Artaxerxa III. a na dříve mocnou říši zaútočit. V samotném útoku však pokračoval až jeho syn Alexandr. Tváří v tvář profesionální makedonské armádě a geniálnímu vojevůdci v jejím čele kapitulovala východní mocnost už po osmi letech. Po bitvě u Gaugamély v roce 331 př. n. l. byl osud vládnoucí perské dynastie zpečetěn. Helénismus se pak stal dominujícím kulturním prvkem na většině území říše po několika následujících stoletích.

Krátce po Alexandrově smrti (323 př. n. l.) se jeho říše rozpadla a k moci se v Persii dostal jeden z jeho vojevůdců Seleukus I. Níkátor (vládl 305–281 př. n. l.). Podle něj jsou vládnoucí členové jeho rodu nazýváni Seleukovci. Ještě před plánovaným dobytím Řecka a Makedonie byl však Seleukus zavražděn Ptolemaiem Keraunem.

Řecká kolonizace zde trvala až do roku 250 př. n. l. a helénská kultura, filozofie i umění v Persii nadlouho zapustily kořeny. Řečtina se na celém území Alexandrem dobyté říše stala hlavním jazykem literatury a diplomacie. Do těchto oblastí však po obchodní trase zvané Hedvábná stezka

Perská říše za Dáreia I. překonávala rozlohou i říši Alexandra Velikého nebo Římské impérium

odbojně Řeky, bylo zastaveno bitvou u Marathónu v roce 490 př. n. l. Během příprav na další tažení pak Dáreios zemřel. Jeho nástupce Xerxés I. (vládl 485–465 př. n. l.) pokračoval v jeho šlépějích a podařilo se mu vyplnit Athény. Ale po bitvách u Salamány v roce 480 př. n. l. a bitvách u Platají a mysu Mykálé o rok později musel uznat konečnou porážku svých početných vojsk. Množství vojáků, účastnících se tažení do Řecka, vypovídá o rozlehlosti a lidnatosti říše – i na základě střednějších odhadů mohl perský

velmocí za Filipa II. šlo o říši, která neměla v Evropě ani Asii vážnější konkurenci. Konec achaimenovské říše se nesl ve znamení vzestupu Filipova syna Alexandra III. Velikého a jeho tří drtivých vítězství nad početní přesilou z většiny hůře vycvičených perských vojáků Dáreia III. (vládl 336–330 př. n. l.).

Ve stínu Alexandra Velikého

V roce 401 odkryla Persie nebezpečně svoji slabost, když rebelující uchazeč o trůn Kýros Mladší najal na prosazení svých zájmů řecké

proudily také východní myšlenky, především pak buddhismus. Opačným směrem se na východ naopak šířilo učení Zarathuštry.

Ve stejné době se seleukovská moc začíná rozpadat, provincie Baktrie a Parthie se například odtrhují v roce 238 př. n. l. Moc nad tímto územím přebírají dva nové, silné elementy – Parthové a republikánský Řím.

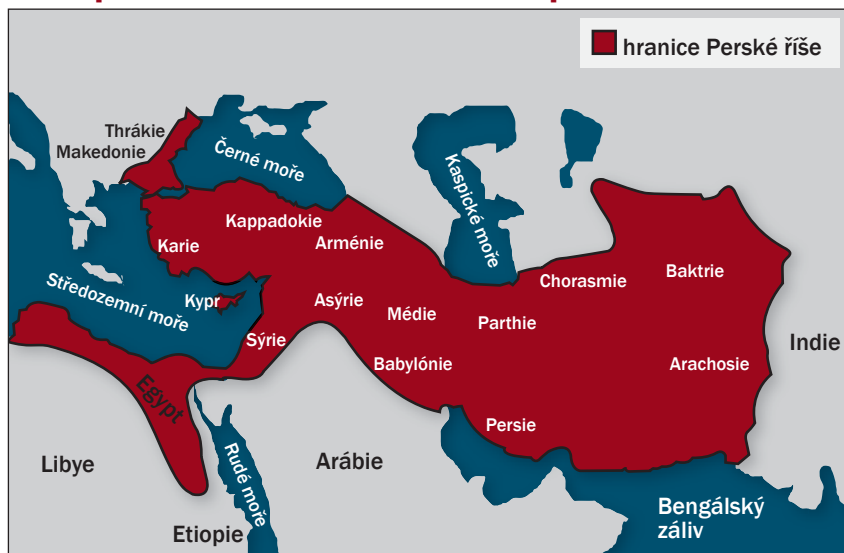
Parthské mezidobí

Arsakovská dynastie měla původ v jednom iránském kmeni, který se zde usadil v době vlády Alexandra Velikého. V roce 238 př. n. l. vyhlásil nezávislost na Seleukovské říši, jejich snaha o sjednocení iránských kmenů však byla korunována úspěchem až s nástupem Mithridata I. (vládl 171–138 př. n. l.). Parthská konfederace sdílela na horním toku Eufratu hranice s Římem, což vedlo k velmi neklidnému soužití. Parthští obrnění jezdci (katafrakté) v kombinaci s jízdními lučištníky představovali důstojného soupeře i pro římské legie. Mezopotámie se poměrně často stávala válečnou půdou, na které docházelo k většině bitev. V roce 53 př. n. l. zde našel smrt římský boháč Marcus Licinius Crassus (115–53 př. n. l.), jemuž Parthové lstí připravili katastrofální porážku u Karrh. Arsakovská říše však postrádala jednotnou politickou linii a navíc byla vyčerpávána častými válkami s Římem na západě a Kušánskou říší na severovýchodě. Osud vládnoucí dynastie byl zpečetěn v roce 224 n. l., kdy proti Artabanovi VI. vystoupil vazalský král

Stalo se

- 844** př. n. l. První písemná zpráva o Peršanech (Parsu) dochovaná prostřednictvím asyrských nápisů
- 719** př. n. l. Asyřané dobývají a obsazují území perských kmenů
- 559** př. n. l. Kýros II. Veliký sesazuje médské krále a poprvé sjednocuje perskou říši
- 522** př. n. l. Nastupuje Dáreios I. Veliký, za jehož vlády dosahuje říše největšího rozmachu
- 490** př. n. l. Perská invaze do Řecka selhává na pobřeží u Marathónu
- 478** př. n. l. Řekové odráží také druhou invazi krále Xerxa
- 449** př. n. l. Uzavřena mírová smlouva mezi řeckými městskými státy a perskou říší
- 331** př. n. l. Alexandr Veliký poráží Dáreia III. v bitvě u Gaugamély, achaimenovská říše se rozpadá
- 250** př. n. l. Moci se ujímají Parthové z dynastie Arsakovců
- 53** př. n. l. Parthové drtivě poráží římské legie Marca Crassa u Karrh
- 226** n. l. Počátek novoperské říše, ovládané sasánovskou dynastií
- 651** n. l. Formální závěr druhé Perské říše, počátek islámského období
- 1037** n. l. Moci se ujímají seldžučí Turkové
- 1219** n. l. Počátek mongolských vpádů
- 1501** n. l. Počátek vlády perských šáhů z dynastie Safíovců
- 1722** n. l. Ruský car Petr I. Veliký vpadá do Persie, počátek jejího mocenského úpadku
- 1907** n. l. Rusko a Velká Británie si smluvně rozdělují sféry vlivu v Persii
- 1935** n. l. Poprvé zaveden název „Írán“ pro jádro někdejší perské říše

Staroperská říše kolem roku 490 př. n. l.

Slovníček

Chalífát – původně státní útvar, zahrnující prakticky veškerá území ovládaná muslimy. První arabský chalífát vznikl roku 632 n. l. a zanikl v roce 1258 po dobytí Bagdádu Mongoly. V průběhu 8. století sahá od břehů Atlantiku až po okrajovou část Indie.

Satrapie – základní administrativní jednotka v říši Achaimenovců a Seleukovců. V jejím čele stál králem ustanovený místodržitel – satrapa. Od 5. století existovalo v rozlehlé říši zhruba 24 satrapií.

Zarathuštrismus – (také *zoroastrismus* nebo *mazdaismus*) je dualistické náboženství, vytvořené podle tradice prorokem Zarathuštrou kolem 7. století př. n. l. Toto starobylé náboženství se nejspěšněji ujalo ve starověkém Íránu a Afghánistánu.

Mozaika Bitva u Issu znázorňuje boje Alexandra Velikého proti perskému králi Dáreiovi III. Bitva se odehrála v listopadu 333 př. n. l. Dáreios III. z ní zbáběle uprchl po úspěšném průniku řecké pěchoty a zpečetil tak prohru Peršanů

Dáreiovy reformy

Dáreios I. Veliký (522–486 př. n. l.) pozměnil celou strukturu i vnitřní správu říše, rozdělil ji do 20 satrapií, **zavedl jednotnou měnu (zlaté dareiky)**, daně i finance. Mince, zavedené po lýdském vzoru sloužily často k najímání řeckých žoldnéřů. Po celém území nechal velkokrál vystavět síť kvalitních silnic a zbudovat poštovní stanice pro lepší spojení se vzdálenějšími hranicemi ohromné říše. V roce 518 př. n. l. založil nové hlavní město **Persepolis, které se proměnilo také v hlavní kultovní centrum**. Právě v době vlády tohoto panovníka a jeho nástupce Xerxa I. (vládl 485–465 př. n. l.) dosáhla Perská říše největšího územního rozmachu.

Ardašír I. (asi 180–241). O dva roky později pak dobyl Ktésifon, což znamenalo definitivní konec parthské říše. Na jejich troskách založil Ardašír nový státní útvar – sasánovskou (nebo také novoperskou) říši.

Mocná říše Sasánovců

Sasánovci se k vládě dostali vnitřní expanzí a udrželi si ji po více než čtyři století. Tomuto období se přezdívá také novoperská nebo „druhá perská říše“, jelikož vládnoucí dynastie pocházela původně z oblasti Persidy. Od parthského období se lišila především v oblasti náboženství (menší míra tolerance k jinověrcům, zejména z řad křesťanů) a dále vztahy se sousedícím římským impériem. Korunovačnickým městem a centrem správy zůstal Ktésifon a říše byla stále rozdělena na autonomní državy velmožů – satrapie. K těm se přidávala ještě nezávislá vazalská království, seskupená hlavně v periferních částech říše. Novoperská říše však byla rozsahem podstatně menší, než její achaimenovská předchůdkyně. Moc krále navíc omezovaly vlivné rody velmožů a kněžstvo Zarathuštry v čele s vrchním mágem (nejvyšším móbadem). I přes úspěšné pokusy tuto konkurenci panovnické moci oslabit se sasánovským vládcům nikdy nepodařilo odstranit ji zcela.

Po tvrdých bojích o území s Byzantskou říší se oslabená sasánovská říše nedokázala vypořádat s náporom nového nepřítele – ve 30. a 40. letech 7. století byla zahájena expanze muslimské víry. Arabské kmény, politicky sjednocené vystoupením proroka Muhammada, dokázaly během velmi krátké doby porazit téměř všechny nepřátele a vojensky expandovat do té doby nevídaným způsobem. Již roku 634 dorazilo k perskému dvoru arabské poselstvo s požadavkem, aby král Jazdkart přestoupil na islám nebo platil medínskému chalífovi Umarovi. Když král nehorázně požadavek odmítl, vpadla muslimská vojska do Mezopotámie a během následujících let porážela

Sasánovská říše (226–651 n. l.)

Peršany v jedné bitvě za druhou. Sasánovské impérium se tak rozpadlo již ve 40. letech 7. století, formálně však až v roce 651, kdy byl zavražděn velkokrál a muslimové si podrobili Chorásán, ležící na východě Íránu.

Pod vládou půlměsíce

Následující období již patřilo muslimskému Íránu. Arabský chalífát byl prvním muslimským impériem a dalším multikulturním kolosem, rozkládajícím se v době největšího rozkvětu od břehů Atlantiku až po samotné hranice Indie. Arabové založili ve všech dobytých zemích správné středisko a vybudovali vojenskou základnu. Stali se tak vládnoucí menšinou, která sice projevila vůči novým poddaným toleranci a pochopení, ale určila jim podřadnou roli. Arabština se stala hlavním jazykem a na mnoha místech vyrůstaly mešity. Peršanům se ovšem nelíbilo, že Arabové získali v zemi privilegované postavení a oni byli diskriminováni, přestože přijali islám. To vedlo k častým vzpourám proti arabským chalífům. Nakonec byla arabská dynastie Umajjovců svržena a vládu získali Abbásovcí, za jejichž vlády získali Peršané rovnoprávnost s Araby. Abbásovcí chalífové přenesli své sídlo do oblasti dnešního Íráku a novým hlavním městem učinili Bagdád.

Po roce 1037 se vlády chopili seldžučtí Turci, kteří zde vytvořili ohromnou středověkou říši. Pak se však i Seldžukové dostali do vzájemných sporů, v nichž se oslabili.

V roce 1219 je vystřídali Čingišchánovi Mongolové, jejichž potomci vládli tomuto území až do roku 1500. Období počínaje rokem 1501 a konče rokem 1722 bylo ve znamení perských šáhů z dynastie Safíovců, kteří učinili šitismus státním náboženstvím své

říše. Část území však od 16. století patřila mocné osmanské říši – zejména zásluhou slavného sultána Süleymana I. Nádherného (1520–1566).

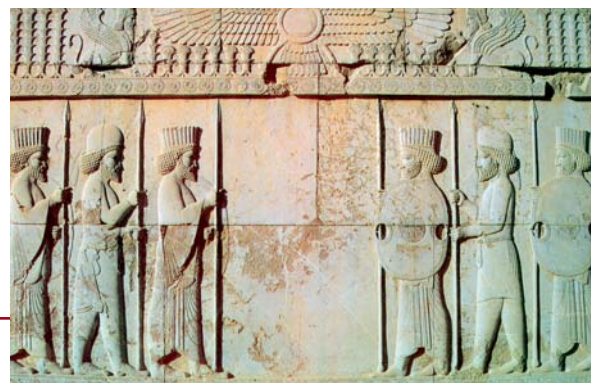
Pod tlakem velmocí

Následovala první vojenská invaze do Persie za mnoho století, když ruský panovník Petr I. Veliký ve snaze zmocnit se části Střední Asie dobyl město Baku i jeho okolí. V průběhu 18. a 19. století se situace pro Persii stala nepříjemnou, neboť zcela ztratila šanci držet krok s průmyslovými evropskými mocnostmi. Ze severu na hranice tlačilo rozpínající se Rusko, z jihu koloniální velmoc Velká Británie. Obě impéria postupně ukrajovala velká území z původní rozlohy říše, mezi nimi Bahrajn, Ázerbájdžán, Turkmenistán, Arménii, Gruzii nebo Uzbekistán. Přestože samotná Persie nebyla nikdy vystavena přímé vojenské invazi, stala se postupně ekonomicky závislou na Evropě. V roce 1907 si Rusko s Velkou Británií definitivně rozdělily sféry vlivu v tomto státním útvaru.

Během první světové války bylo území Persie místem střetů osmanských a dohodových vojsk. Již v této době se oči generality obou stran upínaly k perským ropným polím, které pod svou kontrolu převzala po válce především Velká Británie. V roce 1925 založil poslední perskou dynastii Réza Šáh Pahláví, i v této době si však udržely svůj vliv evropské mocnosti. ■

Mgr. Vladimír Socha
specializuje se na dějiny pravěku a starověku

Perští a médští vojáci vyobrazení v Persepoli

Persie v moderní době

Rozpadem staleté Osmanské říše vstoupila perská oblast do moderní epochy dějin. Přes získanou nezávislost si zde velký vliv chtěly ponechat světové velmoci. Oblast je strategicky důležitá především díky nalezištím ropy

Mnozí kritikové vyčítají ekonomicky vyspělejší státům, že jejich nadměrná pozornost věnovaná blízkovýchodní oblasti je motivována právě ropnými zásobami. Politici se však brání, že jim jde především o obranu demokratických hodnot a zamezení porušování lidských práv. Jakým vývojem prošly v posledních desetiletích státy, které jsou dnes dějištěm velkých mezinárodních konfliktů a bývají zařazovány do tzv. Osy zla?

Írán a šáhovy reformy

Reza Šáh Pahlaví se zhlédl v tureckém vůdci Atatürkovi a podle jeho vzoru se rozhodl pro razantní reformy, které měly nastartovat modernizaci země. Reformy zahrnovaly centralizaci, industrializaci, změnu trestního a veřejného práva a také úpravy ve školství a zdravotnictví. Šáh zahájil reformy okamžitě a od roku 1926 byla vydána řada zákonů, které začaly zaostalou zemi posunovat blíže západním zemím. Postupně byla zavedena jednotná pozemková daň, branná povinnost a zahájena stavba transíránské železnice. V roce 1935 byla země přejmenována na Írán, symbolicky tak byla završena její přeměna.

Za šáhovy vlády se změnila dosavadní zahraniční politika z balancování mezi Ruskem a Anglií na příklon ke státům dosud v íránských záležitostech nezajímavých. Šlo zejména o nacistické Německo, se kterým šáh udržoval dobré ekonomické i politické vztahy i po vypuknutí druhé světové války. To se mu však stalo osudným. Írán zaujímal strategickou polohu při jižní hranici tehdejšího SSSR a jeho bohatá naleziště ropy byla magnetem, který přitahoval zájem všech válčících mocností. Krátce po přepadení Sovětského svazu Německem v roce 1941 vstoupily do neutrálního Íránu sovětská a britská armáda a Šáh byl přinucen k rezignaci ve prospěch mladého prince Muhammada Rezy Pahlavího. V roce 1943 se v hlavním městě Teheránu konala konference tzv. Velké trojky (Stalin, Roosevelt, Churchill), na níž státníci mimo jiné prohlásili nezávislost Íránu.

Cesta k teokracii

Po druhé světové válce se začala země silně orientovat na Západ. Šáhova vláda se stávala stále více autokratickou, opírající

se o USA a Velkou Británii. V 60. letech začala sílit opozice proti šáhovi. Do jejího čela se postavil populární islámský duchovní Ajatolláh Chomejní, který byl nakonec nucen odejít do exilu. Na konci 70. let nabývaly protesty proti Šáhovi na síle a v roce 1978 vyšly do ulic miliony demonstrujících Íránců. O rok později odešel Šáh do exilu, odkud se naopak do Íránu vrátil ajatolláh Chomejní. V referendu se většina obyvatel vyslovila pro zřízení islámské republiky a Írán se rychle proměnil v konzervativní teokratický stát.

V roce 1980 vedla touha po získání ropných nalezišť a posílení pozice v regionu iráckého prezidenta Saddáma Husajna k útoku na Írán. Po počátečních úspěších byla irácká armáda vytlačena z Íránu a boje trvaly až do roku 1988. Krátce po podepsání příměří umřel v roce 1989 Chomejní a na jeho místo ajatolláha (duchovního vůdce) nastoupil umírněnější duchovní Alí Chameneí. Posílena byla i pozice prezidenta, který získal pravomocí předsedy vlády. V 90. letech se Íránu podařilo částečně vymanit z mezinárodní izolace a došlo k uvolnění režimu. Výraznějším reformám však brání konzervativní Rada dohlížitelů. V roce 2005 byl prezidentem zvolen Mahmúd Ahmadínežád známý svými protiizraelskými postoji. Od jeho zvolení vzrůstá napětí mezi Íránem a USA především kvůli íránskému jadernému programu.

Írák pod správou Británie

Území dnešního Iráku bylo do roku 1918 součástí Osmanské říše, po jejíž porážce v první světové válce jej okupovala britská armáda. Přestože si Francie a Turecko činily nárok na severní oblast Mosulu, Společnost národů svědila v roce 1920 celé území do mandátní správy Velké Británie. V roce 1921 byl Fajsal ibn Husajn prohlášen Britý králem Iráku. Díky podpoře Britů dokázal udržet soudržnost země i přes odboj Kurdů na severu země. Koncem 20. let byla objevena naleziště ropy a současně velmi zesílil protibritský nacionalismus. Když počátkem 40. let získal moc proněmecký Rašíd Ali, byl Írák okupován Britý, kteří v zemi zůstali do roku 1947. Zemi pak spravovali probritští představitelé a až do roku 1958 se jim dařilo zadržovat nápor extrémistů. Revoluce plukovníka Kásima svrhla v tomto roce monarchii a nastolila levicový republikánský režim.

Mešita v Baghdádu pod dohledem vojáků

Muhammad Rezá Pahlaví, íránský šáh v letech 1941–1979. Přestože byl zpočátku mezi lidem oblíben, nakonec byl vyhnán šíitskými muslimy a nahrazen islámským duchovním Rúholláhem Chomejním

Prezident Abd as-Sálím Árif se v roce 1964 s vládní socialistickou stranou Baas rozešel a nastolil osobní diktaturu. Zahynul při leteckém neštěstí o dva roky později a po dvou letech bojů o moc se prezidentem stal vůdce strany Baas generál Hasan al-Bakr. Zemi se postupně dařilo modernizovat a výnosy z exportu ropy byly investovány do stavby zavlazovacích systémů. V roce 1979 se po prezidentu Bakrovi ujal funkce dosavadní viceprezident Saddám Husajn. Ten se pustil okamžitě do války se sousedním Íránem, která trvala až do roku 1988. Po skončení íránsko-irácké války se Saddám Husajn v roce 1990 rozhodl k anexi sousedního Kuvajtu kvůli bohatým ložiskům ropy. Na základě rozhodnutí OSN americká vojska, podporovaná Velkou Británií a řadou dalších zemí vytlačila Írák v únoru 1991 mimo území Kuvajtu. Na Írák bylo uvaleno přísné hospodářské embargo. V roce 2003 po dlouhých diskusích a bez svolení OSN vtrhla americká vojska do Iráku s cílem zničit režim Saddáma Husajna a nastolit demokracii. ■

Mgr. Jan Čurda
specializuje se na dějiny 19. a 20. století

Rozbití oken s portrétem Saddáma Husajna bylo běžným jevem v Baghdádu po americké invazi v dubnu 2003

